

SÜREYYA (PAŞA) İLMEN VE SERBEST CUMHURİYET FIRKASI

Ö. Kürşad KARACAGİL*

Özet

Bu makalede Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş yıllarında yaşamış askeri, kültürel, ticari ve siyasi faaliyetleriyle dikkat çeken Süreyya (Paşa) İlmen'in siyasi hayatına değinilerek, kurucuları arasında bulunduğu Serbest Cumhuriyet Fırkası'ndaki faaliyetleri incelenmiştir. Bu bağlamda Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kuruluş süreci Süreyya Paşa'nın partiye katılmasının sebepleri, parti içerisindeki faaliyetleri ve partinin kapanmasına giden süreçte Süreyya Paşa'nın görüşleri ayrıntılı olarak ele alınmıştır.

Anahtar kelimeler: Süreyya Paşa, Serbest Cumhuriyet Fırkası, Fethi Bey, Gazi Mustafa Kemal Paşa.

Abstract

SÜREYYA PASHA (İLMEN) AND THE FREE REPUBLICAN PARTY

This essay concentrates on the political life of Süreyya Pasha (İlmen) who was the distinguished figure of military, commercial, political and cultural realm in the late Ottoman and early Republican period. It specifically focuses on his activities in the Liberal Republican Party which he was also one of the founders. It is examined the reasons behind his participation in the party and his activities. In the process of the end of party, his ideas are here deeply studied.

Key words: Süreyya Pasha, The Free Republican Party, Fethi Bey, Ghazi Mustafa Kemal.

* Dr., Dumlupınar Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü; karacagil@gmail.com.

Giriş

Süreyya Paşa, 1874 senesinde Karadağ'ın Podgoriçe (Podgorica) şehrinde dünyaya geldi. Babası, II. Abdülhamid'e on yedi sene Seraskerlik yapmış olan Mehmet Rıza Paşa'dır. Annesi ise Çerkez asıllı Adviye Hanım'dır¹. Eğitim hayatına Galos'ta başladı, İstanbul, Denizli, İzmir ve İzmit'te devam etti. Babası gibi asker olmayı isteyen Süreyya Paşa, askerliğe ilk adımı 1885 yılında, Üsküdar'da Paşa Kapısı'ndaki askeri okula kayıt yaptırarak attı. Aynı yıl Rıza Paşa'nın Doğu Rumeli'deki olaylar münasebetiyle 3. Tümen Komutanlığı'na tayin edilmesi sebebiyle Edirne'ye taşınarak eğitimine buradaki askeri rüştiyede devam etti. Edirne'de bulunduğu kısa süre içerisinde Talat Bey (Sadrazam Talat Paşa) ile sınıf arkadaşlığı da yaptı².

1888 senesinde Rıza Paşa'nın 2. Tümen Komutanlığı'na atanmasıyla³ İstanbul'a gelen Süreyya Paşa, öğrenimini Akaretler'deki askeri okulda tamamladı. 1889'da Kuleli Askeri Lisesi'ne kayıt oldu ve üçüncü sınıfta okurken babası Rıza Paşa, Seraskerlik makamına atandı. 1892 yılında Pangaltı Harp Okulu'na kayıt oldu. Birinci sınıftan sonra bizzat II. Abdülhamid tarafından yalnızca paşa çocukları ve şehzadelerin eğitim gördüğü *zâdegân* sınıfına alındı. 1894 yılında harp okulundan mezun oldu ve teğmen arkadaşıyla beraber kurmay sınıfına kayıt oldu ve kolağası (önyüzbaşı) rütbesine yükseltildi.

Süreyya Paşa, harp okulunu bitirdikten sonra Sultan Abdülhamid tarafından kurmay heyetine alındı⁴. 1900 yılında 27 yaşında iken, mirliva (tuğgeneral)⁵ 1906 senesinde de ferikliğe yani korgeneralliğe kadar yükseltildi⁶.

Süreyya Paşa, II. Meşrutiyet'in ilanından sonra, Erkan-ı Harbiye'nin ikinci şubesine atandı⁷. Kendisi çalışmalarına, 1912 senesine kadar bu şubede devam etti. 31 Mart vakasından sonra, İttihat ve Terakki'nin yönetime tamamen

¹ Vedii İlmen, "Süreyya (İlmen) Paşa'nın Anıları-I", *Tarih ve Toplum*, sayı 181 (İstanbul 1999), s. 44-51.

² V. İlmen, a.g.m., II, sayı 182, s. 21.

³ Rıza Paşa, *Hulasa-i Hatırat*, İstanbul 1325, s. 10.

⁴ V. İlmen, a.g.m., II, sayı 182, s. 24-26.

⁵ BOA, 1310 Sonrası İradeler-Taltifat (İ.TAL), nr. 1318/Ca-26; Süreyya İlmen, *Hayat Bilançom*, İstanbul 1955, s. 4.

⁶ BOA, İ.TAL, nr. 1323/ZA-7.

⁷ Süreyya İlmen, *Dört Ay Yaşamış olan Zavallı Serbest Fırka*, İstanbul 1951, s. 12.

hâkim olmasıyla birlikte orduda yeni bir düzenlemeye gidildiğinden Süreyya Paşa'nın rütbesi de korgenerallikten, yarbaylığa düşürüldü. Erkan-ı Harbiye'nin ikinci şubesine atanan Süreyya Paşa, bundan sonra askerlikle ilgili eserler yazmış ve neşretmiştir. Bu cümleden olarak, 1910 senesinde, Osmanlı Ordusunda ilk askeri cep takvimini çıkardı⁸. Takvim, 1911 ve 1912 yıllarında da Süreyya Paşa tarafından çıkarılmaya devam etti⁹. Süreyya Paşa, Mahmud Şevket Paşa'nın Harbiye Nazırı olması üzerine Osmanlı'da ilk askeri havacılık çalışmalarını başlatmak üzere görevlendirildi (1911)¹⁰. Bu görevini Mahmud Şevket Paşa'nın Harbiye Nazırlığı döneminde başarıyla sürdürdü.

Süreyya Paşa, 1914 Nisan'ında askerlik mesleğinden ayrılarak Nice şehrinde bulunan babasının yanına gitti¹¹. Dönüşte İstanbul'un Balat semtinde Süreyya Paşa Mensucat Fabrikası'nı kurdu¹². Fabrikaya makine almak üzere Almanya da bulunduğu sırada Bulgaristan'ın savaştan çekilmesiyle birlikte sınırların kapanması üzerine yaklaşık bir sene zorunlu olarak burada ikamet etti. Bu süre içinde Millî Mücadele ile ilgili haberleri basından takip etti. Sınırların açılmasıyla İstanbul'a döndü¹³. Millî Mücadele'ye destek olmak için bazı faaliyetlere girişti. Özellikle, başkanlığını¹⁴ yaptığı Hilal-i Ahmer Cemiyeti Kadıköy şubesi vasıtasıyla Anadolu'ya yardım gönderdi. Aynı zamanda Kadıköy Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ne katılarak Cafer Ağa Mahallesi şubesinin başkanlığını üstlendi. Kadıköy ve Üsküdarlıları Millî Mücadele'ye katılmaya teşvik etti.

Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra Süreyya Paşa, 2 Şubat 1924'te Halk Fırkası'na üye oldu¹⁵. 1924 senesi, siyasi hayatı için bir dönüm noktası

⁸ Süreyya İlmen, *Askeri Cep Takvimi*, İstanbul 1326 (1910).

⁹ S. İlmen, *Bilançom*, s. 5.

¹⁰ Süreyya İlmen, *Türkiye de Tayyarecilik ve Balonculuk Tarihi*, İstanbul 1947, s. 8.

¹¹ S. İlmen, *Bilançom*, s. 5.

¹² Süreyya İlmen, *Teşebbüslerim, Reysliklerim*, İstanbul 2001, s. 219-220.

¹³ S. İlmen, *Teşebbüslerim*, s. 228-229; Süreyya İlmen, *1947 Süreyya Takvimi*, İstanbul 1947, s. 16.

¹⁴ Süreyya İlmen, Hilal-i Ahmer Cemiyeti Kadıköy Şubesi Başkanlığına 1921 senesinde seçilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Ö. Kürşad Karacagil, *Süreyya İlmen'in Hayatı, Faaliyetleri ve Eserleri*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 2011.

¹⁵ S. İlmen, *Bilançom*, s. 7.

oldu. Bu tarihte Üsküdar ilçesi idare meclisi üyeliğine seçildi¹⁶. 1925 Şubat'ında, İstanbul Milletvekili Abdurrahman Şeref Bey'in ani vefatı üzerine boşalan İstanbul milletvekilliği için gazetelerde adı geçse de seçilemedi¹⁷.

1 Mayıs 1925'te Cumhuriyet Halk Fırkası'nın ilk İstanbul kongresi yapıldı. Bu kongreye 39 delege katıldı. Kongre, baş mutemet vekili Refik İsmail Bey'in konuşmasıyla başladı. Yapılan seçimde kongre başkanlığına Süreyya Paşa seçildi. Kongrede, İstanbul, Beyoğlu ve Üsküdar ilçeleri idare heyetleri de teşekkül etti. Hâkim Rıza Bey¹⁸ Üsküdar ilçe teşkilatına mutemet, Süreyya Paşa'da üye olarak seçildi¹⁹. Süreyya Paşa kongre sonunda; maliyetini karşıladığı bir kitap hazırlatarak parti teşkilatına dağıttı²⁰.

Süreyya Paşa, Emin (Erkul) Bey'in İstanbul Belediye Başkanlığına atanmasıyla (1924)²¹ birlikte bir yıl kadar sürecek fahri danışmanlık ve İstanbul'un imarı için kurulan komisyonda da üyelik görevlerine seçildi²². Ancak Cumhuriyet Halk Fırkası il kongresinde, Üsküdar'ın İstanbul'dan ayrılarak müstakil bir şehir yapılması yönündeki yaklaşımları desteklemesi ve basına bu konuda açıklamalar yapması üzerine, Belediye Başkanı Emin Bey'le

¹⁶ S. İlmen, *Bilançom*, s. 7.

¹⁷ *Cumhuriyet*, 23 Şubat 1925.

¹⁸ Mehmet Rıza Dinçay; 1874 senesinde İstanbul'da doğmuştur. İlköğrenimini sırasıyla Rodos, Kayseri ve Uluborlu'da tamamlamıştır. Daha sonra Mektebi Kuzat (Kadılar Yüksek Okuluna)'a girerek diploma almıştır. Anadolu ve Balkanların değişik yerlerinde Şer'îye Kâtipliği, Kadı vekilliği, Mahkeme başkanlığı, Hukuk Mahkemesi başkanlığı ve kadılık görevlerinde bulunmuştur. 1919'da Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin Beykoz ve çevresi M.M Grubu başkanlığında ve ordunun İstanbul civarı Kuzey Bölgesi Komutan yardımcılığında bulunmuştur. Ayrıca, teşkilat kurarak Milli Mücadele'ye silah ve mühimmat da sağladı. Daha sonra Üsküdar Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti idare heyeti ve başkanlığında bulunmuş, cemiyetin Cumhuriyet Halk Fırkası adını alması üzerine Üsküdar ilçe başkanlığına seçilmiştir. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin II. Dönem ara seçimlerine katılarak 7 Ekim 1925'de Kütahya Milletvekili oldu. Bu görevine III. Dönemde Isparta milletvekili olarak devam etmiş, 1945 senesinde vefat etmiştir. Bkz. *Türk Parlamento Tarihi (TBBM- II Dönem, 1923-1927)*, haz. Kazım Öztürk, TBMM Basımevi, III, Ankara 1995, 570-571.

¹⁹ *Cumhuriyet*, 2 Mayıs 1925; *Cumhuriyet*, 3 Mayıs 1925.

²⁰ S. İlmen, *Teşebbüslerim*, s. 44.

²¹ *Cumhuriyet*, 10 Haziran 1924.

²² *Cumhuriyet*, 28 Teşrin-i sani 1924.

görüş ayrılığına düştü²³. Bunun üzerine, Emin Bey, 5/6 Ağustos 1925'te Süreyya Paşa'yı fahri danışmanlıktan aldı²⁴.

Süreyya Paşa, Hâkim Rıza Bey'in Kütahya Milletvekili seçilmesiyle 18 Kasım 1925'te, Cumhuriyet Halk Fırkası Üsküdar idare heyeti başkanlığına getirildi²⁵. Süreyya Paşa, gerek parti azalığı, gerekse Üsküdar idare heyeti başkanlığı süresince, Cumhuriyet Halk Fırkası'nın Üsküdar, Kadıköy, Beykoz, Ömerli, Şile, Kartal, Gebze teşkilatlarını kurmak için büyük çaba sarf etti. Bu çerçevede, parti merkeziyle yakın bir ilişki kurdu. Merkezden gelen; örneğin Üsküdar'da kimlerin milletvekili olabileceği ya da Üsküdar halkının milletvekillerinden memnun olup olmadığı gibi soruları, kaza teşkilatlarının görüşlerini alarak cevaplandırdı²⁶.

Süreyya Paşa, 11 Şubat 1926'da Cemiyet-i Umumiye-i Belediye'ye Üsküdar üyesi olarak seçildi²⁷. Böylece İstanbul Belediyesi'ndeki faaliyetlerine belediye azası olarak devam etti. Burada, Üsküdar, Kadıköy ve çevresinin imarı için yoğun bir çaba içerisine girdi. Nitekim bu konuda belediye meclisine birçok önerge verdi. Bu teklifler gazetelere "*Süreyya Paşa'nın Meşhur Takrirleri*" şeklinde yansıdı²⁸. Kendisi, bu görevlerini, 2 Eylül 1927'de Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne III. dönem İstanbul Milletvekili olarak seçilene kadar sürdürdü²⁹.

1. Serbest Cumhuriyet Fırkası ve Süreyya Paşa

1925 yılında Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın kapatılmasıyla birlikte tek parti haline gelen Cumhuriyet Halk Fırkası, 1930 yılına gelindiğinde halktan kopuk ve dar bir bürokratik kadro konumuna gelmişti³⁰. Partinin bu durumundan genel başkanı olan Gazi de oldukça rahatsızdı. 1930 senesinin

²³ *Cumhuriyet*, 5 Ağustos 1925; *Cumhuriyet*, 6 Ağustos 1925; *İkdam*, 6 Ağustos 1925.

²⁴ *Cumhuriyet*, 7 Ağustos 1925; S. İlmén, *Bilançom*, s. 7.

²⁵ *Cumhuriyet*, 19 Teşrin-i sani 1925.

²⁶ S. İlmén, *Serbest Fırka*, s. 70.

²⁷ *İkdam*, 1 Şubat 1926; *İkdam* 2 Şubat 1926; S. İlmén, *Bilançom*, s. 7.

²⁸ *Milliyet*, 2 Haziran 1927.

²⁹ *Cumhuriyet*, 2 Eylül 1927; *Cumhuriyet*, 3 Eylül 1927; *Cumhuriyet*, 6 Eylül 1927.

³⁰ Şevket Süreyya Aydemir, *Tek Adam-Mustafa Kemal*, III, 1922-1938, İstanbul 1992, 380; Çetin Yetkin, *Atatürk'ün Vatana İhanetle Suçladığı S.C.F Olayı*, İstanbul 2004, s. 31.

Mart ayında Gazi, bir yurt gezisine çıkmıştı. 6 Mart 1930'da Antalya'ya vardığında, burada kendisini karşılayan Cumhurbaşkanlığı Özel Kalem Müdürü Hasan Rıza Soyak³¹, Gazi'yi oldukça yorgun ve düşünceli buldu. Gazi, kendisine “*Bunalyorum çocuk, büyük bir ıstırap içinde bunalyorum*” diyerek “*Görüyorsun ya her gittiğimiz yerde mütemadiyen dert, şikâyet dinliyoruz... Her taraf derin bir yokluk, maddi manevi perişanlık içinde... Ferahlatici pek az şeye rastlıyoruz; maatteessüf memleketin hakiki durumu bu işte...*”³² İşte bu ortamdan anlaşılıyor ki Gazi, tek partinin doğurmuş olduğu bu denetimsizlik ve idaresizlikten bıkmıştı. Bu sebeple de, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde birbirini denetleyecek iki partinin kurulmasını istiyordu. Ancak anarşi, kargaşa ve esasta ayrılık olmaması, iki partinin aynı görüş etrafında ve kendi kontrolünde olmasını arzu ediyordu³³.

Gazi, kurmaya karar verdiği yeni partinin başına öteden beri güvendiği ve bununla birlikte İsmet Paşa'nın idaresini ve politikalarını beğenmediğini her fırsatta söyleyip kendisini eleştirmekten kaçınmayan Paris Büyükelçisi, TBMM Eski Başkanı ve Eski Başbakan Ali Fethi Bey (Okyar)'i getirmeye karar vermişti³⁴.

Yeni partinin kuruluş çalışmaları Fethi Bey'in 22 Temmuz 1930 tarihinde Paris Büyükelçiliğinden iki ay süreyle izinli olarak İstanbul'a geldiği sırada Yalova'da bulunan Gazi'yle görüşme talebinde bulunmasıyla başladı. Fethi Bey'in bu talebi kabul edildi ve kendisi ertesi gün Gazi'ye akşam yemeğinde konuk oldu. Burada sekiz gün kalan Fethi Bey, Gazi ile ilk beş gününde İngiliz

³¹ Hasan Rıza Soyak, 1888 yılında Üsküp'te doğdu. Rüstiye'yi bitirdikten sonra İstanbul'da, Vilayet kaleminde devlet hizmetinde bulundu. Bir süre sonra buradan İstanbul Merkez Komutanlığı'na bağlı Sıkıyönetim Komutanlığı hatipliğine geçti (1914). Aynı sene 1. Kolordu Kurmaylığı bürosunda görevlendirildi. I. Dünya Savaşı'nın ilk yılını burada geçirdi ve 1916'da 2. Kolordu Kurmaylığında aynı nitelikte bir göreve nakledildi (1918). Savaşın son iki yılında Harbiye Nezareti'nde bulundu. Anadolu'ya geçerek Millî Mücadele'ye katıldı. Hasan Rıza, Ankara'da önce TBMM'ye birinci kâtip olarak girdi (1922). Cumhurbaşkanlığı Köşkü mutemetliği (1924), özel kalem müdürlüğü, 1932'de Genel Sekreter Vekilliği, 1934'te de genel sekreter oldu. Genel sekreterliği sırasında bir dönem de Burdur milletvekiliği yaptı. Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliği Atatürk'ün ölümüne kadar sürdü. Hasan Rıza Soyak, 1970 senesinde öldü.

³² Hasan Rıza Soyak, *Atatürk'ten Hatırlar*, II, İstanbul 1973, 405.

³³ Ahmet Ağaoğlu, *Serbest Fırka Hatıralarım*, İstanbul 1969, s. 5; Soyak, *a.g.e.*, II, 416.

³⁴ Soyak, *a.g.e.*, II, 411.

Parlamentosu, siyasi partiler ve Türkiye'nin ekonomik vaziyeti hakkında görüştü. Gazi, Fethi Bey'in Yalova'daki altıncı gününde ise, kendisinden İnönü'ye karşı muhalif bir fırka kurma isteğini söyledi³⁵. Ertesi gün de, Gazi ve Fethi Bey, Ertuğrul yatıyla İstanbul'a döndü. Burada her ikisi 31 Temmuz'da Büyükdere'deki Necmettin Molla'nın yalısında bir görüşme daha yaptı. Bu görüşme sırasında Gazi, Fethi Bey'e yeni kurulacak partinin isminin Serbest Cumhuriyet Fırkası olmasını önerdi³⁶.

Bu görüşmeden yaklaşık bir hafta sonra da, Fethi Bey, 6 Ağustos'ta tekrar Yalova'ya gitti, burada Gazi, İsmet Paşa ve Saffet Bey (Arıkan)'in de bulunduğu bir görüşme daha yaptı. Görüşmede, Cumhurbaşkanı'nın Serbest Cumhuriyet Fırkası karşısındaki konumu ve partinin finans meselesi ele alındı³⁷. 12 Ağustos 1930 tarihinde, Fethi Bey tarafından yeni bir parti kurduklarına dair Yalova'dan Ankara'ya bir telgraf gönderildi³⁸. Partinin tescil işlemleri ertesi gün tamamlandı, 13 Ağustos 1930 tarihinde de fırka resmen kuruldu³⁹.

2. Süreyya Paşa'nın SCF'ye Katılması

Süreyya Paşa, Serbest Cumhuriyet Fırkası'na Fethi Bey'in teklifi üzerine, Cumhuriyet Halk Fırkası ve Gazi'den de izin alarak 31 Ağustos 1930 tarihinde katıldı⁴⁰; ancak, bundan önce, Gazi'yle görüşüp onayını da almak için Fethi Bey'le birlikte Yalova'ya gitti. Gazi de Süreyya Paşa'nın SCF'ye katılmasını uygun bularak, Fethi Bey'e, "Süreyya Paşa'yı firkanıza aldığınıza çok memnun

³⁵ Ali Fethi Okyar, *Serbest Cumhuriyet Fırkası Nasıl Doğdu? Nasıl Fesh Edildi?*, İstanbul 1987, s. 7; Yetkin, *a.g.e.*, s. 39-42; Osman Okyar- Mehmet Seyitdanhoğlu, *Fethi Okyar ve Çok Partili Türkiye (Fethi Okyar'ın Anıları)*, İstanbul 2006, s. 67-68, 12; Afet İnan, *Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler*, İstanbul 1981, s. 273.

³⁶ F. Okyar, *a.g.e.*, s. 17; Feridun Kandemir, *Serbest Fırka Nasıl Kuruldu, Nasıl Kapatıldı?*, İstanbul 1955, s. 52; Yetkin, *a.g.e.*, s. 42.

³⁷ O. Okyar, *a.g.e.*, s. 70.

³⁸ *Cumhuriyet*, 13 Ağustos 1930; Yetkin, *a.g.e.*, s. 54.

³⁹ *Cumhuriyet*, 14 Ağustos 1930; Yetkin, *a.g.e.*, s. 54.

⁴⁰ Süreyya Paşa anılarında Serbest Cumhuriyet Fırkası'na geçmesi hususunda Fethi Bey'in kayınpederi İsmail Hakkı Bey'in eski dostu olduğunu ve onun vasıtasıyla bu önerinin kendisine geldiğini, daha sonra Fethi Bey'le yaptığı görüşme üzerine bu teklifi kabul ettiğini belirtiyor. S. İlmen, *Serbest Fırka*, s. 67-68; Süreyya İlmen, *Milli Korunma Kanunu Gayri Menkul Sahipleri Derneği*, İstanbul 1952, s. 28-29; Yetkin, *a.g.e.*, s. 87; *Cumhuriyet*, 1 Eylül 1930.

oldum; kendisi hem şehirci, hem teşkilatçıdır.” diyerek Süreyya Paşa’ya iltifatta da bulundu⁴¹.

Süreyya Paşa’nın Cumhuriyet Halk Fırkası’ndan ayrılarak Serbest Cumhuriyet Fırkası’na geçmesinde en önemli etken ise, CHF’nin uyguladığı politikalarıdır. Kendisi hükümetin, milletvekilleri tarafından yeterince denetlenemediğini görüp buna sinirlendiğini ifade ederek, bundan dolayı millet meclisinde bazı eleştirel layihalar yazdığını, hatta bu nedenle de birkaç kez Gazi’nin kendisine çıktığını ifade etmektedir⁴². Bunun yanında Süreyya Paşa, Cumhuriyet Halk Fırkası milletvekili seçildikten sonra özellikle şehircilikle ilgili birçok kanun teklifinde bulundu. Ancak, kanun tekliflerini yapmadan önce bakanlarla ya da Cumhuriyet Halk Fırkası yetkilileriyle görüştüğünden sonra bunları yapmaması gerektiği konusunda kendisine uyarıda bulunuldu. Hatta Gazi’nin, Çankaya Köşkü’nde bir davet sırasında yanına çağırarak kendisine “*Ne o? Sen memlekette inkişaf mı yapmak istiyorsun?*” şeklinde çıkışması ve bunun gibi etkenler Süreyya Paşa’yı iyice CHF’den uzaklaştırdı⁴³.

Süreyya Paşa’nın Serbest Cumhuriyet Fırkası’na geçmesinde birçok etken söz konusuydu. Süreyya Paşa’ya göre, CHF’nin bir programının olmamasına karşın SCF’nin bir programının bulunması, Halk Fırkası’nda, işlerin belli bir program ve plan çerçevesinde değil rastgele yapılıyor olması, parti içerisinde konuşmak isteyenlerin “*fırka disiplini, fırka menfaat-i âlisi*” diyerek susturulmaları önemli sıkıntılardı⁴⁴.

Süreyya Paşa’nın dikkat çektiği bir diğer nokta ise, Gazi’nin de üzerinde durduğu CHF’nin halktan uzak olmasıydı. Ona göre, Halk Fırkası’nın teşkilatında hemen hemen halktan kimse yoktu. Üyelerinin büyük kısmı, devlet memurları, devletle işi olan avukatlar, müteahhitler ve öğretmenler gibi meslek gruplarına dâhil olan kimselerdi. Hükümetten geçimini sağlayan bu zümre, hükümet aleyhinde konuşmazdı. TBMM’de her ne kadar “*hâkimiyet milletindir*”

⁴¹ S. İlmen, *Serbest Fırka*, s. 8.

⁴² S. İlmen, *Serbest Fırka*, s. 68; S. İlmen, *Milli Korunma*, s. 29.

⁴³ S. İlmen, *Serbest Fırka*, s. 32-35.

⁴⁴ S. İlmen, *Serbest Fırka*, s. 71-72; *Yarın*, 2 Eylül 1930; Abdülhamit Avşar, *Bir Partinin Kapanmasında Basının Rolü: Serbest Cumhuriyet Fırkası*, Kitabevi Yay., İstanbul 1998, s. 64; Cem Emrence, *99 Günlük Muhalefet Serbest Cumhuriyet Fırkası*, İletişim Yay., İstanbul 2006, s. 86; Yetkin, *a.g.e.*, s. 58.

diye bir levha asılmış olsa da, milleti temsil edecek milletin seçtiği kimse yoktu⁴⁵. Ayrıca halkın hükümete müracaatlarında işittikleri hakaret ve karşılaş- tıkları müşkülât, bu ülkede halkın kıymeti olmadığını en açık delilidi⁴⁶.

3. SCF'nin İstanbul Anadolu Yakası Teşkilatı

Serbest Cumhuriyet Fırkası kurulduktan kısa bir süre sonra partinin il ve ilçelerde teşkilatlanma çalışmaları başladı. Bu çerçevede İstanbul teşkilatının oluşturulması konusunda Fethi Bey'le Süreyya Paşa bir görüşme yaptı. Bunun sonucunda Süreyya Paşa, İstanbul'un Anadolu yakası parti teşkilatını kurmakla görevlendirildi⁴⁷. İlk olarak Mühürdar Caddesi'nde Ermeni Kilisesi civarında boş bir ev kiralayarak partinin Kadıköy şubesini açtı⁴⁸. Daha sonra Bostancı ve Üsküdar şubelerini ve akabinde de Beykoz, Ömerli, Kartal, Şile ve Gebze şubelerini kurdu. Paşa, bu teşkilatları kurarken, masrafları bizzat kendisi karşıladı. Bu çerçevede, partinin şube ve ocak teşkilatları tabelalarını da kendisine ait olan Süreyya Sineması'nda kurdurduğu bir atölyede sinemanın yazıcısı Artin Efendi'ye hazırlattı. Partinin propaganda faaliyetlerine de, kendi otomobilini tahsis etti. Ayrıca gençleri de örgütleyerek partinin propaganda faaliyetlerine başladı⁴⁹. Bu arada, kendisi de partinin aktif üyelerinden birisi oldu hatta gazetelere partinin propagandasına yönelik “*artık ağızdaki kilit çözüldü*” diye açıklamalarda dahi bulundu⁵⁰.

4. Belediye Seçimleri

Serbest Cumhuriyet Fırkası kısa bir süre önce kurulmuş olmasına rağmen belediye seçimlerine Gazi'nin isteği üzerine katılmak zorunda kaldı⁵¹. Süreyya

⁴⁵ S. İlmen, *Serbest Fırka*, s. 42.

⁴⁶ S. İlmen, *Serbest Fırka*, s. 66.

⁴⁷ S. İlmen, *Serbest Fırka*, s. 72.

⁴⁸ *Cumhuriyet*, 22 Eylül 1930; S. İlmen, *Serbest Fırka*, s. 72-74.

⁴⁹ S. İlmen, *Serbest Fırka*, s. 72-73.

⁵⁰ *Atatürk'ün Sırdaşı Kılıç Ali'nin Anıları*, derleyen Hulusi Turgut, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul 2005, s. 266.

⁵¹ Soyak, *a.g.e.*, II, 509-510; Yetkin, *a.g.e.*, s. 257-258; Ağaoğlu, *a.g.e.*, s. 24. Hasan Rıza Soyak'a göre Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın seçimlere katılması kararı, kendisinin de Yalova'da bulunduğu sırada Tahsin Uzel'in İstanbul'daki belediye seçimlerine SCF'nin katılması için izin istemiş, Gazi bu istek karşısında şaşırılmış ise de Tahsin Bey'in seçimi

Paşa, SCF'nin seçimlere katılacağı haberi üzerine Fethi Bey'le görüştü. Fethi Bey'e belediye seçimlerine katılmama konusunda fikir beyan ederek bir sene sonra daha kuvvetli olarak seçimlere girilmesini teklif etti. Ancak Fethi Bey, kendisine verdiği cevapta “*Ne yapalım? Serbest Fırkayı teşkil eden O (Gazi)! Parayı veren o! Belediye intihabına (seçimine) iştirak emrini veren de odur!*” diyerek seçimlere parti olarak katılmak zorunda kaldıkları cevabını verdi. Süreyya Paşa, SCF'nin belediye seçimlerine katılmasını istememesine rağmen seçim çalışmalarında partinin faal bir üyesi olarak görev aldı⁵².

Süreyya Paşa bir yandan seçimlere hazırlanırken diğer taraftan da Cumhuriyet Halk Fırkası'nın seçimlere hile karıştırma ihtimaline karşı tedbir olarak seçim sandıklarının başına gece-gündüz parti adına nöbetçi bulundurma fikrini Fethi Bey'e açıkladı. Ancak Fethi Bey'in, “*Hükümete emniyetimiz vardır.*” sözü üzerine bu fikrinden vazgeçti⁵³. İstanbul'da seçimler, 5 Ekim 1930 tarihinde başladı. Anadolu yakasındaki seçimler belediye binalarında (Kadıköy ve Üsküdar) yapıldı⁵⁴. Seçim süresince Serbest Cumhuriyet Fırkası taraftarları oldukça faaldiler. Nitekim partililer, Kadıköy halkının seçimlerde oy kullanması için, iki kamyon kiralayarak muhtelif semtlerden seçim yerlerine seçmen taşıdı⁵⁵.

Serbest Cumhuriyet Fırkasının Anadolu yakasındaki meclis üyeleri ise şu isimlerden oluşmaktaydı:

kesinlikle kazanacağını söylemesi üzerine seçimlere katılmasına izin vermiştir. Bunun üzerine Tahsin Bey, İstanbul'da bulunan Fethi Bey'e “*İstanbul Belediye intihabına iştirak etmeniz, Reiscumhur hazretlerinin iradeleri iktizasındadır.*” şeklinde bir telgraf çekmiştir. S. İlmen, *Serbest Fırka*, s. 72-73. SCF'nin seçimlere katılması konusunu Fethi Bey'le görüştüğünü bunun Gazi'nin emri olduğunu belirttiğini yazmaktadır.

⁵² Turgut, *a.g.e.*, s. 266. Bu konuda Ahmet Ağaoğlu da benzer bir görüş dile getirmektedir. “... İlk günden yeni fırkanın seçimlere karışmaması ve taşra teşkilatı yapması taraftarı idim...” S. İlmen, *Serbest Fırka*, s. 72-73.

⁵³ S. İlmen, *Serbest Fırka*, s. 73. Süreyya Paşa; geceleri sandıkların açıldığını muhalif oyların değiştirildiğini ve ondan sonra sandıkların tekrar kilitlenerek iplerinin bağlandığı ve tekrar mühürlendiğini bildiği için Fethi Bey'e böyle bir teklifte bulunduğunu belirtmektedir.

⁵⁴ *Cumhuriyet*, 5 Teşrin-i evvel 1930.

⁵⁵ *Akşam*, 10 Teşrin-i evvel 1930.

Üsküdar Bölgesi:

- 1- Ali Naki Bey Sabık jandarma Alay kumandanı, 2- Nazım Bey Mütেকaidîn-i askeriyeden, 3- Kazım Bey Sabık Cemiyet-i Belediye azasından 4- Kenan Bey sabık Meclis-i Umumi azasından, 5- Besim Bey Avukat, 6- Ali Nafiz Bey 7- Emin Bey tüccardan, 8- Ali Nutku Bey.

Kadıköy Bölgesi:

- 1- Operatör Cemil (Topuzlu) Paşa, 2- Hasan Tosun Bey mütekait miralay, 3- Cemal Bey Esbak Divan-ı muhasebat müdde-i umumisi, 4- Doktor Nazif Bey Sabık belediye müdürü, 5- Nazmi Duhani Bey tüccardan, 6- Muhammer Salih Bey Avukat, 7- Sami Bey ashab-ı emlaktan, 8- Kamil Bey ashab-ı emlaktan, 9- Nuri Bey Tüccardan, 10- Lion Bey Avukat.

Beykoz (Hisar) Bölgesi:

- 1- Asaf Bey Şirket-i Hayriye Başkâtibi, 2- Mütercimzade İsmail Hakkı Bey Hisardan, tacir, 4- Nuri Bey Çengelköy'den, İzmir başmühendis-i esbaki, 5- Osman Bey Avukat, 6- Ahmet Bey Çiftçi- Beykozlu⁵⁶.

Anadolu yakasındaki seçimler oldukça hareketli geçti. Burada SCF tarafından savcılığa, seçimlerde yolsuzluk yapıldığına dair itirazda bulunuldu; ancak bu itirazdan bir sonuç elde edilemedi⁵⁷. Bu seçimlerde SCF birçok zorlukla da karşılaştı. Nitekim partinin seçim propagandası yapması bile bazı yerlerde engellendi. Hatta seçim broşürleri dahi toplatıldı. Kadıköy'ün Göztepe semtinde resmî ve sivil polisler partinin propaganda kâğıtlarını toplamış, evlere ve işyerlerine giden bazı sivil polisler halkı SCF'ye oy vermemesi için tehdit etmişti⁵⁸. Bunun dışında bazı SCF üyelerine şiddet de uygulandı. Örneğin, Kadıköy'de Hasan Vefa isimli bir kişinin başı yarılmış, bu olay gazetelere

⁵⁶ *Akşam*, 6 Teşrin-i evvel 1930.

⁵⁷ *Cumhuriyet*, 8 Teşrin-i evvel 1930.

⁵⁸ İhsan Sabri Balkaya, *Serbest Cumhuriyet Fırkası Arşiv Belgelerine Göre 1930 Belediye Seçimleri*, Güneş Vakfı Yay., Erzurum 2006, s. 73.

yansıdı⁵⁹. Bütün bu yolsuzluklara ve baskılara rağmen yurt genelinde SCF 502 seçim bölgesinin 31'inde seçimleri kazandı⁶⁰.

SCF'nin seçimleri kazandığı bölgeden bir tanesi de İstanbul'un Anadolu yakasındaki Maltepe'dir. Burada belediye seçimlerini Süreyya Paşa'nın Harbiye'den de yakın arkadaşı Baytar Selahattin Bey kazandı. Kendisi, Süreyya Paşa'nın da etkisiyle olsa gerek, seçim sandıklarının başında nöbetçi bulundurdu ve bu suretle seçimlerde hile yapılmasına engel oldu⁶¹.

Anadolu yakasındaki seçim sonuçlarına göre Üsküdar'da 4.917 oydan 3.397 oyu CHF alırken SCF da 1.491 oy aldı⁶². Kadıköy'de CHF adayı 2.956 oy alırken, SCF ise 1.503 oy elde etti⁶³.

Süreyya Paşa, seçimlerde devlet yetkilerinin desteğini alan CHF'nin büyük başarı elde ettiğini; ancak bu duruma Gazi'nin bile inanmadığı, seçimlerde hile yapıldığını bilmesine rağmen yolsuzlukların engellenmediği düşüncesindedir⁶⁴.

⁵⁹ Bu durum Cumhuriyet gazetesinde alacak verecek meselesinden kaynaklandığı şeklinde yansımsa da Süreyya Paşa, bizzat olayı yakından müşahede etmiş bunun CHF taraftarları tarafından yapıldığını eserinde ifade etmektedir. *Cumhuriyet*, 8 Teşrin-i evvel 1930; S. İlmen, *Serbest Fırka*, s. 26.

⁶⁰ Yetkin, *a.g.e.*, s. 267; O. Okyar, *a.g.e.*, s. 80. Belediye seçimleri SCF açısından oldukça zor geçmişti. Her düzeyde devlet görevlileri CHF lehinde müdahaleler yapmıştı. Başta İçişleri Bakanı Şükrü Kaya olmak üzere valiler, kaymakamlar, polis ve jandarma, seçimlerde SCF'nin kazanmaması için ellerinden geleni yapmıştı. Fethi Bey, seçim yolsuzlukları konusunu, seçimlerin devam ettiği sırada iki kere TBMM'ye getirmiş ise de bir sonuç elde edememişti. O. Okyar, *a.g.e.*, s. 80-81.

⁶¹ S. İlmen, *Serbest Fırka*, s. 72-73.

⁶² *Cumhuriyet*, 19 Teşrin-i evvel 1930; *Akşam*, 20 Teşrin-i evvel 1930; Yetkin, *a.g.e.*, s. 268.

⁶³ Yetkin, *a.g.e.*, s. 268; *Vakit*, 20 Teşrin-i evvel 1930; *Akşam*, 21 Teşrin-i evvel 1930.

⁶⁴ S. İlmen, *Serbest Fırka*, s. 74-75. Süreyya Paşa, *Vatan Gazetesi*'nin 12 Ekim 1945 tarihli sayısında "politika namus yolu" başlığı altındaki makalede Gazi ile H. Rıza Soyak arasında belediye seçimlerine dair şu görüşmeye yer vermiştir: "(Hangi Fırka kazanıyor)? Diye sormuş; "Tabi ki bizim fırka Paşam" cevabını vermişim de gülmüş; Hayır efendim; hiç de öyle değil!... Hangi fırkanın kazandığını ben sana söyleyeyim: Kazanan idare fırkasıdır çocuk!.. Yani Jandarma, Polis, nahiye müdürü, kaymakam ve valiler. bunu bilesin." Soyak, *a.g.e.*, II, 436; S. İlmen, *Serbest Fırka*, s. 74-75.

Süreyya Paşa, belediye seçimlerinden sonra uzun süre rahatsızlığı dolayısıyla Ankara'ya gidemedi⁶⁵. SCF'nin kapanışa giden sürecini İstanbul'dan basın organları aracılığıyla takip etmek durumunda kaldı.

SCF için sonun başlangıcı, esasında çok daha önce Fethi Bey'in İzmir gezisi sırasında çıkan olaylardan sonradır. *Cumhuriyet* gazetesi başyazarı Yunus Nadi (Abalıoğlu) Bey, 9 Eylül tarihli Gazi'ye yazdığı açık mektubunda, Gazi'nin SCF karşısında tavır belirlemesini istemişti⁶⁶. Ertesi gün Gazi, gazeteye yazdığı mektupla kendisinin Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti günlerinden beri CHF'nin lideri olduğunu ve bundan böyle de buna devam edeceğini belirtmişti. Bu şekilde Gazi, baştaki tarafsız konumundan uzaklaşmıştı⁶⁷. Lakin Gazi, SCF'nin yaşaması için yeni bir formül ortaya atmıştı. Bu formül, Cumhuriyet'in değerlerine uygun kişileri seçtirmeyi ön gören "millî blok" fikriydi. Buna göre her iki partinin milletvekillerini bizzat kendisi seçecekti. Ancak bu formül uygulanamadı⁶⁸.

SCF için son dönemeç, Fethi Bey'in 6 Kasım 1930'da belediye seçimlerindeki yolsuzluklar sebebiyle İçişleri Bakanlığı'nın da açıklamada bulunması için müzakere açılmasını teklif etmesi ve İsmet Paşa'nın bunu 15 Kasım'da görüşülmek üzere kabul etmesiyle başlamıştı⁶⁹. Fethi Bey'in seçimlerde yapılan baskı ve yolsuzluklarla ilgili önergesinin görüşüldüğü 15 Kasım 1930 tarihli oturumdaki Fethi Bey'in şu sözleri partinin geleceğini ortaya koyması açısından oldukça dikkat çekicidir:

⁶⁵ *Cumhuriyet*, 19 Teşrin-i sani 1930; S. İlmen, *Serbest Fırka*, s. 75.

⁶⁶ "Reisicumhur Gazi M. Kemal Hz.ne: İzmir'de bir matbaamıza taarruz edildiği ve C. H. Fırkası binamız taşta tutulduğu günden beri memlekette uhdemize tereddüp eden yeni vazifelerin vücut ve ehemmiyetini takdir ediyoruz. Bu meyanda ezeli ve ebedi şefimiz olarak bildiğimiz zatı devletlerini başka ve yeni fırkaların kendilerine mal etmeğe çalıştıklarını görerek öyle dahi olsa biz kendimizi yedi emanetimize tevdi olunan Cumhuriyetin muhafazası vazifesini kemal ile ifaya muktedir biliyoruz. Vazifemiz teshili hesabına değil, belki vaziyetin tavihi namına hakikati halin lütfü ifadesini istirham etmeğe mecbur olduk. Her hal ve ihtimalde Cumhuriyetin hüsnü muhafaza edileceğinden daima emin bulunarak lâyezal hürmetlerimizi lütfen kabul buyurun, aziz şefim. Yunus Nadi", *Cumhuriyet*, 9 Eylül 1930.

⁶⁷ *Cumhuriyet*, 10 Eylül 1930.

⁶⁸ O. Okyar, *a.g.e.*, s. 83.

⁶⁹ Yetkin, *a.g.e.*, s. 270-271.

“... diyorlar ki... Gazi hazretlerine karşı çıkarılmış bir fırkasınız. Bizim mevkiimizi, Gazi hazretlerine karşı çıkmış bir fırka halinde görmek isteyen arkadaşlar pek çoktur. Böyle arzu ediliyorlar, bilmem ne için? Esbabını tahlil edemedim. Fakat kendileri Gazi'nin himayesine ne kadar sımsıkı bir surette merbut oluyorsa bizi de o himayeden uzaklaştırmak için o kadar şiddetle uğraşmaktadırlar. O halde ne olacak arkadaşlar. Behemehâl bizi Gazi'nin şahsına karşı bir fırka olarak mı göstermek istiyorsunuz?

Bu nasıl kabil-i tasavvurdur ve böyle bir fırkanın vücut bulmasına nasıl imkan tasavvur edersiniz? Bunu böyle arzu etmek demek Türkiye’de muhalif bir fırkanın vücut bulmasını muhal kılmak demektir. Efendiler bu hakikaten muhaldir. Biz üzerimize aldığımız vazifeyi vicdan dairesinde ve bütün müşkilata ve çok hücumlara rağmen yapacağız... Fakat yani Gazi’ye karşı çıkmak vaziyeti hasıl olduğu zaman yapacağımız ilk iş, bunun muhal olduğunu söylemek ve bu muhal arkasında koşan adamlardan olmadığımızı göstermektir.”⁷⁰

5. SCF’nin Kapatılması ve Süreyya Paşa

SCF’nin kapatılma hususunu, 15 Kasım tarihinden iki gün önce Fethi ve Nuri Beyler Gazi ile görüştü. Bu görüşmede, SCF’nin artık varlığını sürdüremeyeceğine karar vermişlerse de 15 Kasım’daki TBMM görüşmesinde SCF’nin kapanması fikri net bir şekilde ortaya çıkmıştı. Bunun üzerine ertesi gün Fethi Bey ve arkadaşları “fesih beyannamesi” hazırlamış, aynı gün saat 17 sularında Gazi’ye gösterip onayını alarak yayınlamıştı. Karar, 17 Kasım tarihinde parti teşkilatlarına, İçişleri Bakanlığı’na ve İstanbul Valiliği’ne bildirilmiştir. İçişleri Bakanlığı da ertesi gün valiliklere gönderdiği bir yazıyla SCF’nin resmen kapandığını tebliğ etmiştir⁷¹.

⁷⁰ Yetkin, *a.g.e.*, s. 315-316; *TBMMZC*, Devre 3, C. 22, İçtima 4, İnikat 5, (15 Kasım 1930), s. 67-68.

⁷¹ Yetkin, *a.g.e.*, s. 318-320. Serbest Cumhuriyet Fırkası’nın “fesih beyannamesi” şu şekildedir: “*Tebellür eden son vaziyete göre, Fırkamız, Büyük Gazi Hazretlerine karşı, siyasi sahnede mücadele edecek bir mevkie getirilmiştir. Fırkamız doğrudan doğruya Gazi Hazretlerinin ısrar, teşvik ve tasvipleriyle vücuda gelmiş ve büyük reisimizin her iki fırkaya karşı müsavi muavenet ve muamelesine mazhar olacağı teminatı almış idi. Esasen başka türlü siyasi teşekküle vücut vermek mesuliyetini almağa hiçbir zaman hatırıma getirmedik. Hâlbuki emri vaki şeklinde tahakkuk eden son vaziyet karşısında bizce başarılması muhal*

Hazırlanan fesih beyannamesinin altında M. Emin Bey ile Süreyya Paşa'nın İstanbul'da oldukları⁷² ve Haydar Bey'in bu karara katılmış olsa da bildiriye imza atmadığı kaydedilmişti⁷³. Süreyya Paşa, parti kapandıktan sonra gazetelere verdiği demeçte ise “*Bana henüz bu yolda tebligat yapılmadı. Esasen son günlerde rahatsız bulunduğumdan fırka işleriyle meşgul olmuyordum. Zaten fırka ile pek de alakadar değilim. Fırka eğer lağvedilmişse ne yapalım.*”⁷⁴ demiştir.

Süreyya Paşa, Serbest Cumhuriyet Fırkası hakkında yazdığı kitapta, Fethi Bey ve arkadaşlarının partiyi kapatma kararını eleştirerek, “... *o firkaya mensup olanlar onların karagözlerinin hatırı için toplanmamışlardı, toplananlar, bir akide-i siyasiye etrafında toplanmışlardı. Başta bulunan Fethi ve Nuri Beyler vesaire gibi birkaç zatın biz firkamızı feshettik demeleriyle bir fırka feshedilemezdi; ancak bu keyfiyet, bir kongre akdiyle mümkün olabilirdi veyahut hükümet tarafından kanuni bir kongre akdiyle mümkün olabilirdi. Veyahut hükümet tarafından kanuni bir surette cebren icra edilebilirdi. Hâlbuki Serbest Fırka'nın feshi için ne bir kongre akdedildi, ne de hükümet tarafından kapatıldı; binaenaleyh benim kanaatime göre Serbest Fırka yaşamaktadır.*”⁷⁵

Yukarıda da belirtildiği üzere, Süreyya Paşa, partinin kapatılmasından Fethi Bey'i sorumlu tutarak, kendisinin biraz daha ciddi davranıp belediye seçimlerine girmeyerek partiyi kuvvetlendirmesi durumunda SCF'nin genel seçimlerde Cumhuriyet Halk Partisi'ni tamamen yenilgiye uğratacağı düşünce-sindeydi. Paşa, SCF kapandıktan sonra bir daha Fethi Bey'le görüşmek istemediğini ve görüşmediğini söylemişse de⁷⁶ parti kapandıktan hemen sonra İstanbul'a gelen Fethi Bey'i, Haydarpaşa tren istasyonunda karşılayan birkaç

olan bu teşebbüsse devam etmek beyhude olacağından firkamızın feshine ve keyfiyetin bilimum teşkilata ve Dâhiliye Vekâletine bildirilmesi karar verilmiştir. 16.11.1930”

⁷² Akşam, 18 Teşrin-i sani 1930; Yetkin, a.g.e., s. 319.

⁷³ Yetkin, a.g.e., s. 319.

⁷⁴ Akşam, 18 Teşrin-i sani 1930; Cumhuriyet, 19 Teşrin-i sani 1930. “Ben bu işle uğraşmıyordum” sözü sadece Akşam gazetesinde geçmektedir.

⁷⁵ S. İlmen, *Teşebbüslerim*, s. 135-136.

⁷⁶ S. İlmen, *Serbest Fırka*, s. 76.

kişi arasında yer almıştı. Karşılama esnasında, aralarında yaklaşık 15 dakika kadar süren bir görüşme de olmuştu⁷⁷.

Süreyya Paşa, SCF'nin kapatılmasının başka bir müsebbibi olarak da Gazi'yi göstermekte ve “*Hükümeti elden kaçıracağını anlayınca, bir emirle Serbest Firka'yı feshetti...*” iddiasında bulunmaktadır⁷⁸. Ayrıca, Gazi'ye SCF'yi kapatması konusunda CHF'nin ileri gelenleri tarafından baskı yapıldığı ve kendisine “*ya Halk Partisi reisisin veyahut değilsin. Reisi isen bizimle beraber olacaksın; değilsen biz kendimize bir reis intihap edeceğiz...*” dendiğini, hatta “*Fethi Bey Reiscumhur oluyor.*” diye şaya ve tehditler üzerine Gazi'nin, Fethi Bey'den SCF'yi kapatmasını istediğini ifade etmektedir. Şunu da dikkate almak gerekir ki Süreyya Paşa, SCF'nin kapanışına giden bu sürece, sağlık sebeplerinden ötürü müdahale edemedi ve gelişmeleri, gazetelerden ve yakın çevresinden takip etmek zorunda kaldı⁷⁹.

Süreyya Paşa, sağlık sebeplerinden dolayı uzun süre meclise gidememiş, iki kez ikişer aylık rapor almak zorunda kalmıştı. Kendisinin ilk raporu mecliste kabul edilmiş ise de SCF kapandıktan sonra aldığı iki aylık ikinci raporu mecliste görüşülmüş⁸⁰ başka milletvekillerinin bu istekleri kabul edilmiş olmasına rağmen, SCF'nin eski milletvekili olması sebebiyle bu izin kendisine verilmemiştir⁸¹. Bunun üzerine Paşa, 10 Aralık 1930 tarihinde, TBMM'ye milletvekilliğinden istifa ettiğini belirten bir yazıyı gönderdi⁸². Süreyya

⁷⁷ *Akşam*, 20 Teşrin-i sani 1930. Bu görüşme Fethi Bey'le Süreyya Paşa arasındaki son görüşmedir.

⁷⁸ S. İlmen, *Serbest Firka*, s. 15-16.

⁷⁹ S. İlmen, *Serbest Firka*, s. 75-78. Süreyya Paşa, partinin kapanmaya giden bu sürecini Ziya Şakir ve Hamdi Başar'ın 1940'lı yıllarda kaleme aldığı yazılarla takip etme fırsatı bulmuştur.

⁸⁰ S. İlmen, *Serbest Firka*, s. 75.

⁸¹ *Vakit*, 14 Kânun-ı evvel 1930; *Akşam* 15 Kânun-ı evvel 1930; *TBMMZC*, C. 23, Dönem 3, 10. İnikat, 4 Aralık 1930, s. 3. TBMM'de Süreyya Paşa ile birlikte izin isteyen milletvekillerinden Antalya Milletvekili Hasan Sıtkı Bey ve Muğla Milletvekili Ali Nazmi Bey'e izin verilmiş olmasına rağmen Süreyya Paşa'ya verilmemiştir.

⁸² S. İlmen, *Bilançom*, s. 8; *Cumhuriyet*, 11 Kanun-ı evvel 1930. “...*Tabib-i müdavi Necmettin Rifat Bey tarafından ilm-i tip namına verilen raporu tevsik ve arz edildiği üzere hastalığının hâlen devam etmekte bulunması ve bu rahatsızlığuma mukabil yine mezkûr raporla tavsiye ve talep edilen iki ay mezuniyet gibi bir hak-kı meşruun esirgenerek Heyet-i Umumiyece kabul edilmemesi hasebiyle bil- mecburiye mebusluktan istifa ediyorum. Tahsisat çek defteri leffen takdim ve iade edilmiştir. Hürmetlerimi Yüksek Meclise arzımı rica eylerim efendim.*”

Paşa'nın istifası 14 Aralık 1930 tarihinde mecliste görüşülerek kabul edilmiştir⁸³. 17 Aralık 1930 tarihinde alınan bir kararla da, Süreyya Paşa'nın yerine İstanbul'dan başka bir kişinin milletvekili seçilmesi uygun görülmüştü⁸⁴. Süreyya Paşa'nın istifası hakkında, ayrıca TBMM'de başka bir konu çerçevesinde de tartışma yaşanmıştı. Bu tartışma, milletvekillerinin harcamalarına yönelik olarak, her senenin başında verilen ödenek konusundaydı⁸⁵. Anlaşıldığı kadarıyla Süreyya Paşa'nın kısa süreli SCF macerası, gidişatı olumsuz yönde etkilemişti. Nitekim kendisi milletvekilliğinden istifasından sonra, ticari hayatında birçok zorlukla karşılaştığını belirterek bunun sebebini de Serbest Cumhuriyet Fırkası'nda yer almasına bağlamaktadır⁸⁶.

Süreyya Paşa, bir daha milletvekili seçilemese de siyasetten uzak durmamış kurduğu parti ile vefatına (1955) kadar siyasetin içinde yer almıştır⁸⁷.

Sonuç

Süreyya Paşa, askeri, ticari ve sosyo-kültürel faaliyetlerin yanında siyasi hayatıyla da dikkat çekmektedir. Kendisi Türk siyasi yaşamında kısa ömürlü de olsa önemli bir yer tutan Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın milletvekili olarak yer almakla kalmamış, bunun yanında en faal üyelerinden biri olmuştur. Bu bağlamda özellikle partinin, İstanbul'un Anadolu yakasındaki teşkilatlanmasını ve propaganda faaliyetlerini yürütmüştür; ancak partinin kapatılmasıyla zor

TBMMZC, C. 23, Dönem 3, 13. İnikat, 15, İçtima 4, 15 Aralık 1930, s. 24-25. Süreyya Paşa'nın, kendisine telefonla ulaşan ve istifa sebebini soran gazeteciye verdiği yanıt ise TBMM'ye yolladığı cevapla benzerdi; "...ahval-i sıhhiyem bozuk olduğundan doktorlar bana istirahat tavsiye ediyorlar. Ben de bunun için Meclise müracaat ettim, izin verilmedi. Vaziyet-i sıhhiyem çalışmaya müsait olmadığından istifa etmeye mecbur oldum." *Cumhuriyet*, 11 Teşrin-i sani 1930.

⁸³ *Cumhuriyet*, 14 Kânun-ı Evvel 1930; *TBMMZC*, C. 23, Dönem 3, 13. İnikat, 15, İçtima 4, 15 Aralık 1930, s. 24-25.

⁸⁴ *BCA*, 30.1.0.0/74.488.5.2.

⁸⁵ Süreyya Paşa'nın kasım ayının da dâhil olduğu tahsisatı hesabına yatırılmışsa da, bu parayı almamış ve burada birikmiş olan iki bin beş yüz liralık kısmını iade etmişti. *TBMMZC*, Devre 3, C. 23, 13. İnikat, 15 Aralık 1930, s. 24-25; *Akşam*, 15 Kanunuevvel 1930; *Cumhuriyet*, 14 Kanunuevvel 1930; S. İlmen, *Serbest Fırka*, s. 75; *Vakit*, 14 Kanun-ı evvel 1930. Süreyya Paşa'nın istifası üzerine TBMM'de küçük bir tartışmada yaşanmıştı. *Cumhuriyet*, 14 Kânun-ı evvel 1930; *Vakit*, 16 Kânun-ı evvel 1930.

⁸⁶ Süreyya İlmen, *Maliyemize Armağan*, İstanbul 1951, s. 13.

⁸⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz. Karacagil, *a.g.t.*

günler geçiren Süreyya Paşa, bu durumdan oldukça etkilenmiş, buna müsebbip olarak da, Fethi Bey ile Gazi'yi göstermiştir. Süreyya Paşa, Türk siyasetine yeni bir soluk getirmek istemişse de, bu amacına ne yazık ki ulaşamamıştır.

Kaynakça

Arşivler

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)
Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)

Sürelî Yayınlar

Akşam
Cumhuriyet
İkdam
Milliyet
Vakit
Yarın
TBMM Zabıt Ceridesi, 3. Devre

Kitap ve Makaleler

Ağaoğlu, Ahmet, *Serbest Fırka Hatıralarım*, İstanbul 1969.
Avşar, Abdülhamit, *Bir Partinin Kapanmasında Basının Rolü: Serbest Cumhuriyet Fırkası*, İstanbul 1998.
Aydemir, Şevket Süreyya, *Tek Adam-Mustafa Kemal, III, 1922-1938*, İstanbul 1992.
Balkaya, İhsan Sabri, *Serbest Cumhuriyet Fırkası Arşiv Belgelerine Göre 1930 Belediye Seçimleri*, Erzurum 2006.
Emrence, Cem, *99 Günlük Muhalefet Serbest Cumhuriyet Fırkası*, İstanbul 2006.
İlmen, Süreyya, *Askeri Cep Takvimi*, İstanbul 1326 (1910).
_____, *1947 Süreyya Takvimi*, İstanbul 1947.
_____, *Türkiye de Tayyarecilik ve Balonculuk Tarihi*, İstanbul 1947.
_____, *Dört Ay Yaşamış olan Zavallı Serbest Fırka*, İstanbul 1951.
_____, *Maliyemize Armağan*, İstanbul 1951.

_____, *Milli Korunma Kanunu Gayri Menkul Sahipleri Derneği*, İstanbul 1952.

_____, *Hayat Bilançom*, İstanbul 1955.

_____, *Teşebbüslerim, Reisliklerim*, İstanbul 2001.

İlmen, Vedii, “Süreyya (İlmen) Paşa’nın Anıları-I”, *Tarih ve Toplum*, sayı 181 (1999), s. 44-51; “Süreyya (İlmen) Paşa’nın Anıları-II”, sayı 182 (1999), s. 21-27.

İnan, Afet, *Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler*, İstanbul 1981.

Kandemir, Feridun, *Serbest Fırka Nasıl Kuruldu, Nasıl Kapatıldı?*, İstanbul 1955.

Karacagil, Ö. Kürşad, *Süreyya İlmen’in Hayatı, Faaliyetleri ve Eserleri*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 2011.

Okyar, Ali Fethi, *Serbest Cumhuriyet Fırkası Nasıl Doğdu? Nasıl Fesh Edildi?*, İstanbul 1987.

Okyar, Osman-Mehmet Seyitdanlıoğlu, *Fethi Okyar ve Çok Partili Türkiye (Fethi Okyar’ın Anıları)*, İstanbul 2006.

Öztürk, Kâzım, *Türk Parlamento Tarihi (TBMM - II. Dönem, 1923-1927)*, III, Ankara 1995.

Rıza Paşa, *Hulasa-i Hatırat*, İstanbul 1325.

Soyak, Hasan Rıza, *Atatürk’ten Hatırlar*, II, İstanbul 1973.

“*Atatürk’ün Sırdaşı Kılıç Ali’nin Anıları*”, derleyen Hulusi Turgut, İstanbul 2005.

Yetkin, Çetin, *Atatürk’ün Vatana İhanetle Suçladığı S.C.F Olayı*, İstanbul 2004.